

Metodické doporučení MPSV č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou

I. Sociální práce s ohroženými rodinami

Chybným předpokladem sociálních pracovníků je přesvědčení, že ohrožená rodina, si své problémy plně uvědomuje a je sama schopna vyhledat zdroj pomoci, s jehož přispěním by mohla dosáhnout potřebných změn. Přístup těchto rodin ke službě může být blokován už jen tím, že o ní neví, že v rodině nikdo nemá telefon, že je služba v příliš velké vzdálenosti od bydliště rodiny, že nedostatečné verbální a sociální dovednosti dospělých členů rodiny brání ve formulaci „zakázky“, že služba vyžaduje (pravidelnou) docházku a není poskytována v domácím prostředí, že se na službu musí dlouho čekat, že si žádá finanční příspěvek aj. Využívání služeb těmito rodinami je navíc komplikováno jejich častou ambivalencí k sociálním službám. Jejich kontakt se službou je nejčastěji iniciován institucemi, jako jsou: soud, škola, místní úřad, policie aj., a to ve fázi neúnosné rodinné krize nebo pokud je porucha u jednoho člena rodiny natolik závažná, že vzbudí pozornost okolí. Ochota členů docházet do instituce poskytující odbornou pomoc není vysoká. Pro ohrožené rodiny je typické, že nedodrží dohodnuté termíny, případně se v dohodnutých termínech nedostaví ti členové, kteří byli pozváni. V případě, že přeci jen využijí pomoci některé ze sociálních služeb, po odeznění nejakutnější krize ze služby odcházejí, neboť nejsou schopni dlouhodobější systematické spolupráce.

Cílem práce s rodinou by tedy měla být snaha o zajištění nabídky účinné podpory a pomoci s řešením, co nejširšího spektra problémů, které mohou rodiny zatěžovat a které mohou být tímto způsobem zmírněny. Dílčími cíli poskytování služeb pro rodinu je umožnit členům rodiny setrvat nebo se navrátit do jejich přirozeného prostředí, předcházet sociálnímu vyloučení rodin, podporovat duševní zdraví a psychickou stabilitu rodinných příslušníků jako prevenci rozpadů rodin, řešit konflikty a problémy v partnerském a rodinném soužití ve snaze obnovit soběstačnost a funkčnost rodiny, podporovat ohrožené rodiny, pomáhat rodičům při problémech s výchovou a péčí o děti. Rodina současně potřebuje jak materiální, tak nemateriální podporu a pomoc.

Podmínky spolupráce s rodinou:

1. snažit se o vybudování důvěry mezi pracovníkem a členy rodiny, tzn., že rodina by měla vnímat pracovníka jako prostředek pomoci,
2. znát potřeby a problémy jednotlivých rodin,
3. mít k dispozici širokou škálu možných forem práce s rodinou,
4. ponechat rodině prostor, aby problém sama definovala, cíl práce stanovuje pracovníce až ve spolupráci s rodinou, přičemž vždy podporuje schopnost rodiny řešit náročnou situaci vlastními silami,

5. po celou dobu spolupráce se snažit rodinu motivovat a povzbuzovat, a tím posilovat její kompetence.

Sanace dysfunkčních rodin

Slovo sanace pochází z latiny a znamená vyléčení, uzdravení či napravení. V sociální práci s rodinami se jedná o postupy podporující fungování rodiny. Cílem je především zachování nebo obnovení funkcí rodiny v jejím přirozeném prostředí a udržení dítěte v podmínkách funkční rodiny, nejlépe biologické. Podporována je především činnost sociálně terapeutická, výchovně-vzdělávací a aktivizační. Tyto činnosti spočívají zejména v posilování rodičovského chování, snížení závislosti na poskytování dlouhodobé pomoci a snížení rizika opakování sociálního selhání.

Sanace rodin zapadá do mezinárodního kontextu sociálně-právní ochrany dětí, především s ohledem na Úmluvu o právech dítěte OSN z roku 1989, kterou Československo ratifikovalo v roce 1991. Tato Úmluva vymezuje rodinu, jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech jejích členů, zejména dětí. S tím je spjat požadavek, že rodina musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. Úmluva dále klade důraz na období rané péče a jednoznačně zdůrazňuje biologické rodičovství a vyžaduje jeho respektování.

Sanace rodiny – právní rámec

Téma sanace rodiny je v legislativních úpravách sociální práce novinkou. Je upravena novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (rozsáhlá novela č. 134/2006 Sb., která nabyla účinnosti 1. 6. 2006) a nově zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, který platí od ledna 2007.

V rámci Zákona o sociálních službách lze nalézt sanaci rodiny ukrytou pod oddílem s názvem „**Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi**“. Je zařazena mezi služby sociální prevence, které pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, jež jsou ohroženy z důvodu krizové sociální situace, životními návyky a způsobem života vedoucím ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňujícím prostředím a ohrožením práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Sociálně aktivizační služby pro rodinu s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobé krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.

Nejčastější problémy ohrožených rodin

Problémy rodin představují propojený systém, který nelze obecně schematizovat ve smyslu příčin a následků. Za nejčastější témata spolupráce lze zjednodušeně považovat:

- sociokulturní znevýhodnění rodiny a jeho projevy (může se projevovat při uplatnění rodičů na trhu práce, kulturní a jazykové znevýhodnění i odlišná společenská pravidla komplikují prospívání dětí ve školách dimenzovaných na jiný sociokulturní standard),
- zdravotní znevýhodnění některého z členů rodiny (duševní či tělesné onemocnění, včetně závislostí, rodiče komplikující fungování rodiny),
- ohrožení chudobou a sociálním vyloučením (se zvláštní pozorností věnovanou neúplným a vícedětným rodinám),
- nedostatek schopností a dovedností, příp. motivace, zejména v oblasti uplatňování rodičovských kompetencí (nejasná pravidla týkající se výchovy dětí, nedostatek času na dítě, zanedbávání či deprivace, problematický výchovný styl od přehnané tvrdosti, hyperprotektivity, až po absenci výchovných postupů) a vztahové problémy v rodině (domácí násilí, partnerská krize či rozpad, syndrom zavrženého rodiče apod.),
- výchovné a výukové problémy dětí s nebo bez zjevné vazby k okolnostem uvedeným výše (školní neprospívání, zanedbávání školní docházky, útesy z domova, delikvence atd.),
- odebrání dětí z rodiny do ústavního zařízení a podpora rodičů v dosažení návratu dítěte zpět do rodiny.

Typické problémy rodin ohrožených sociálním vyloučením:

- neplacení a dluhy na nájemném, řeší vyjednávání s cílem navést klienta na placení závazků, tj. nájemného, služeb, stravného ve škole či školce a splácení dluhů a pomoc s vypracováním a dojednáním splátkového kalendáře,
- využití příjmů, řeší vyjednávání a nácvik s klientem s cílem zvýšit jeho schopnost efektivně nakládat se svými příjmy,
- docházka dětí do školy, řeší vyhledávání dětí, které mají problém s pravidelnou školní docházkou, vyjednávání a pomoc s cílem odstranit příčiny tohoto stavu,
- domácí příprava dětí, řeší monitoring patologických způsobů trávení volného času a navedení dětí na způsoby alternativní – kombinace práce v rodině a na ulici a především doučování zajišťované dobrovolníky organizace přímo v rodinách klientů,

- toxikomanie, řeší monitoring, harm reduction (snižování či minimalizace poškození drogami u osob, které v současnosti drogy užívají a nejsou motivovány k tomu, aby užívání zanechaly), poradenství, osvětová činnost, navedení na kontaktní centra, případně léčebná zařízení,
- prostituce, gangy mladistvých, řeší poradenství a asistence, spolupráce s odděleními sociální prevence takovou formou, která nepředstavuje pro klienta ohrožení,
- možnosti vzdělávání a uplatnění pro děti, řeší nabízení možností dalšího směřování a rozvoje dětí na základě jejich schopnosti a motivace (školy, zájmové kroužky, učební obory, ZUŠ, střední školy), podpora žáků zvláštních škol, kteří mají motivaci a možnosti přestoupit na základní školu,
- nezaměstnanost, řeší v krátkodobém horizontu zapojování nezaměstnaných klientů do různých činností prospěšných pro komunitu s cílem udržovat a rozvíjet jejich pracovní kompetence a motivaci, ve střednědobém horizontu navedení klientů na programy obecně prospěšných prací a chráněných dílen či jiných komunitních rozvojových projektů, posléze pomoc při hledání řádného zaměstnání, motivování klientů k udržení pracovního místa,
- zdravotní problémy, řeší monitoring hygienické situace a pomoc při jejím zlepšování, asistence v případech dlouhodobé nemoci, postižení nebo invalidity formou navedení na příslušné organizace poskytující zdravotní a sociální péči,
- lichva, řeší monitoring „služby“ lichvářů, osvětlení zhoubnosti využívání půjček, pomoc klientům vyjít s jejich příjmy, aby si půjčovat nemuseli, v případě potřeby spolupráce s orgány činnými v trestním řízení,
- občanství, řeší poradenství v případech neuděleného státního občanství ČR a odeslání, příp. kontaktování příslušné organizace, která je schopna ho vyřídit,
- vyplácení sociálních a jiných dávek, především řeší situace, kdy rodině nejsou vypláceny dávky z různých důvodů,
- bydlení, řeší asistence rodinám, které bydlí v nevyhovujících podmínkách, pomoc při zlepšování těchto podmínek,
- konflikty mezi rodinami, klientem a okolím, řeší vyjednávání, mediace konfliktu,
- diskriminace a porušování lidských práv, řeší vyjednávání, mediace, základní poradenství, navedení na odbornou právní pomoc, podporu klienta.

Zásady pomoci ohroženým rodinám

1. **Poskytnutí základního poradenství**, tzn. pomoc při vyhledávání a poskytování informací, poskytování rad a doporučení týkajících se optimálního chování klientů – poradenství zaměřené na péči a výchovu dítěte, komunikaci s úřady, zaměstnavateli, školou, pronajímateli apod., zastupování a doprovázení klientů při jednání s úřady, pomoc při zpracovávání písemných podání, vyplňování úředních formulářů apod. **zprostředkování odborného či právního poradenství**, tj. pomoc při vyhledávání a poskytování právních informací, zpracování písemných podání včetně žalob a odvolání k soudu, právní zastupování v zájmu klienta, **mediace**, tj. pomoc klientům při řešení problémů vyplývajících z existence konfliktu, nestranná pomoc při komunikaci mezi účastníky konfliktu a při dojednávání kompromisního řešení, **domácí příprava dětí**, tj. doučování a zvyšování jejich motivace ke vzdělávání.
2. **Spolupráce s dalšími subjekty**, především neziskovými organizacemi, které mají ve své náplni „program sanace rodiny“. Pracovník aktivně pomáhá s navázáním kontaktu s veřejnými institucemi nabízejícími služby, které chce rodina využít. V případě zájmu, rodinu nebo její členy do těchto organizací doprovází. Stejný postup platí i pro komerční služby, které chce rodina využívat. Pracovník nikdy nekontaktuje jinou organizaci či osobu bez souhlasu rodiny.
3. **Podpora a posilování přirozené sítě vztahů uživatele**, tzn., že pomáhá klientům vybudovat či obnovit vztahovou síť rodiny. Podporuje především kontakty uživatele s jeho rodinou, přáteli, partnery a jinými blízkými osobami. Tyto kontakty jsou zdrojem sociální integrace a předchází sociálnímu vyloučení. Posilováním těchto kontaktů se pracovníci snaží předejít návyku uživatele na sociální služby.
4. **Nabízí a pomáhá zajistit vhodný program pro využití volného času dětí**, především u rodin s nízkou sociální úrovní, přitom spolupracuje se školami, pověřenými osobami, zájmovými sdruženími a dalšími subjekty.
5. **Zvláštní pozornost zaměřuje na pomoc dětem**, které ukončily školní docházku, při získávání možnosti pokračovat v další přípravě na povolání, zejména jde-li o děti propuštěné z ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo výkonu trestu odnětí svobody. Přitom spolupracuje s úřady práce při zprostředkování vhodného zaměstnání a usměrňuje péči o tyto děti podle programů péče o problémové skupiny dětí zpracovaných státními orgány, obcemi, pověřenými osobami a dalšími právníckými a fyzickými osobami. Pomáhá překonat problémy, které mohou vést k negativním projevům dětí v jejich chování.
6. **Poskytuje rodičům pomoc po dobu umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy, nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**, spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci

s orgány sociálního zabezpečení, úřady práce a dalšími státními a jinými orgány, a za tím účelem také zprostředkuje rodiči pomoc poradenského zařízení.

7. Za účelem zjištění, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, dodržuje pracovnice uložené povinnosti:

- nejméně jednou za 3 měsíce navštívit dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova,

- nejméně jednou za 3 měsíce navštívit rodiče dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova.

Cílem poskytování sociálních služeb je:

- snížit počty dětí, které jsou umísťovány do ústavní výchovy z důvodu nefunkčnosti rodiny nebo jejich sociálních či bytových problémů,
- překonat důsledky sociálního vyloučení sociálně slabých rodin, které se projevují v odebrání dětí do ústavních zařízení,
- přispět k integraci sociálně slabých posílením jejich důstojnosti, sebevědomí a soběstačnosti jako šancí k tomu, aby se stali rovnocennými členy společnosti,
- přispět ke zvýšení práva dětí vyrůstat v přirozeném prostředí rodiny,
- posilovat kontakt dětí umístěných v zařízení ústavní výchovy se svými rodiči nebo jinými příbuznými,
- preferovat mimosoudní řešení konfliktů a zamezit nadužívání institutu ústavní výchovy jako řešení problému rodin.

Doporučená kombinace sociální práce:

1. **Terénní sociální práce**, jejímž posláním je snižovat míru sociálního vyloučení a chudoby jednotlivců i celých rodin. Cílem je zastavení zhoršování situace klientů a zlepšení sociálních dovedností, životní úrovně a spokojenosti. Pracovnice vyhledávají a pracují s klienty a jejich rodinami, které jsou v obtížné životní situaci a chtějí ji změnit, jsou dlouhodobě nezaměstnaní, závislí na dávkách státní sociální podpory a sociální péče, mají špatné bytové podmínky, nízké vzdělání a tedy malou uplatnitelnost na trhu práce, mají obtíže při kontaktu s institucemi a sociálním prostředím a kumulují se u nich najednou více problémů, tzv. mnohoproblémové rodiny.
2. **Šetření v domácnostech rodin** - předpoklady
 - a) poznat dobře prostředí, ve kterém rodina žije,
 - b) pracovat s ohledem na specifické podmínky v těchto rodinách,
 - c) porozumět příčinám nepříznivé situace,

- d) řešit sociální situaci komplexně jako soubor souvisejících příčin, a následků,
- e) hledat taková řešení, která povedou k osamostatnění klienta.

3. **Jednání v kanceláři pracovníka**, cílem těchto jednání není klienty kontrolovat. Pracovník je v pozici průvodce klienta, nikoli jeho opatrovníka. Snaží se zjistit si o daném problému odpovídající informace z různých zdrojů a na jejich základě vyjednat s klientem, případně s dalšími zúčastněnými, způsob řešení. Pracovník však problém jako takový neřeší, ale pomáhá klientovi najít správnou cestu k řešení zprostředkováním kontaktu s příslušnými institucemi nebo službami a prostřednictvím systematické práce s klientem. Svým přístupem vede klienta ke zvyšování sociálních dovedností a jeho samostatnosti, čímž je současně nastartován proces vedoucí ke zmírnění projevů až eliminování sociální exkluze.

II. Praktická část

Vyhodnocení případu dítěte v obtížné rodinné situaci

Fungující rodina je ideálním prostředím pro rozvoj a naplnění potřeb dítěte. Bohužel moderní představu rodiny, tj. „párové monogamní rodiny tvořené párem muže a ženy a jejich dětmi“, ve skutečnosti tvoří pouze zhruba jedna třetina domácností. Ostatní domácnosti jsou tvořeny rodinami neúplnými, doplněnými, nebo jinak pozměněnými. Je tedy nutné znát všechny okolnosti a detaily týkající se rodiny tak, aby bylo možné navrhnout řešení v nejlepším zájmu dítěte. Vzhledem k tomu, že jakýkoli zásah do rodinného prostředí, ač narušeného, bude mít vždy silný a nesmazatelný vliv na stávající i budoucí život dítěte, je tudíž důležitá účast dítěte na hledání řešení, jeho porozumění situaci, aktivní zapojení rodiny a okolí.

Účelem vyhodnocení případu dítěte je hloubkové odborné prozkoumávání pro vypracování **Individuálního plánu péče o dítě**. Vyhodnocení se týká celé řady okolností a podmínek života dítěte, které by měly být v co největší míře zachovány, aby dítě mohlo prožívat své dětství v kontinuitě a udržet a rozvíjet významné citové vazby a vztahy. V ideálním případě by mělo vyrůstat ve známém prostředí, tj. v původní rodině. Je v zájmu dítěte, aby vyhodnocení bylo dokončeno v pokud možno krátkém časovém termínu. Na druhou stranu se nejedná o jednorázovou akci, ale o průběžný proces, neboť vyřešení jednoho problému často vede k tomu, že se objeví problémy další. Proto je v praxi důležité spolupracovat s dalšími subjekty a organizacemi, které jsou schopny pomoci v řešení aktuálních potřeb rodiny.

Základní východiska při hodnocení situace dítěte

- 1) Dítě nejlépe prospívá ve své vlastní rodině, se svými rodiči, popř. s blízkými příbuznými (neplatí v případě, že jeden nebo oba rodiče vážně ohrožují vývoj a zdraví dítěte).

Řešení situace: sociální pracovník uplatní všechny možnosti, jak podpořit rodinu, aby dítě mohlo zůstat doma nebo u blízkých příbuzných.

- 2) Pokud dítě nemůže ani za podpory sociálních služeb zůstat se svými rodiči, má právo vyrůstat v rodinném prostředí, tedy v rodině náhradní.

Řešení situace: sociální pracovník vyhodnotí potřeby dítěte i rodiny a najde náhradní rodinu, která dítěti dá možnost vyrůstat v rodinném prostředí přijetí a lásky.

- 3) Náhradní rodinná péče by měla být poskytována jen na nezbytně dlouhou dobu, pokud je to možné, dítě se vrací do původní rodiny.

Řešení situace: sociální pracovník má na mysli, že pěstounská péče je náhradním dočasným řešením, průběžné vyhodnocování situace a průběžné plánování včetně revize případu umožní operativní návrat dítěte do původní rodiny hned, jak je to možné.

- 4) Dítě potřebuje udržovat vazby k původní rodině, být s rodiči v nějakém typu kontaktu, který je udržován tak, aby existovala emocionální kontinuita.

Řešení situace: sociální pracovník během vyhodnocování, plánování a umístění dítěte průběžně spolupracuje s původní rodinou, která se v nejvyšší možné míře podílí na řešení situace. Kontakt je vždy dohodnut ve spolupráci s dítětem, rodiči, pěstouny, zařízením a sociálním pracovníkem, je součástí plánu péče.

- 5) Pokud je dítě ve věku, kdy je schopno zvážit svoji situaci, je mu vždy nasloucháno a jeho přání je prioritně bráno v úvahu.

Řešení situace: sociální pracovník využívá moderních metod odpovídajících věku dítěte tak, aby dítě mělo vždy možnost vyjádřit své pocity, potřeby a přání. Je jim věnována velká pozornost.

- 6) Pokud se jedná o dítě zcela opuštěné či bez vazeb na původní rodinu a je tzv. právně volné, je namístě hledat dlouhodobou pěstounskou péči do dospělosti dítěte či osvojení, které skutečně plně nahrazuje biologickou rodinu dítěte po právní i významové stránce.

Základní okruhy vyhodnocení případu dítěte

Po zjištění všech následujících informací zpracuje pracovník (příp. ve spolupráci s přízvanými odborníky a organizacemi) **zprávu**, která je podkladem pro zpracování „Individuálního plánu péče o dítě“.

- 1) **zdraví** (vhodná výživa, tělesná aktivita, potřebná očkování, pravidelná péče o zuby a zrak, genetické faktory zdraví),

- 2) **vzdělání** (příležitost ke hrám a k setkávání s ostatními dětmi, zajištění přístupu ke knihám, zájem rodičů o vzdělání dítěte, jeho pokroky a úspěchy ve škole),
- 3) **emoční vývoj a vývoj chování** (charakter a kvalita časných vazeb, přiměřené emoční reakce dítěte vůči svým rodičům a okolí, temperament, schopnost adaptace na změny, reakce na stres, sebekontrola),
- 4) **identita** (vnímání sebe sama jako samostatné a hodnotné osobnosti, sebeúcta, přijetí vlastní individuality - příslušnost k etniku, náboženství, věk, pohlaví, případné postižení apod., přijetí rodinou a okolím),
- 5) **rodinné a sociální vztahy** (stálost citových vazeb se sourozenci a rodiči, příbuznými, potřeba přátelství s vrstevníky odpovídajícími věku dítěte, rozvoj empatie (schopnost vidět věci očima druhých),
- 6) **sociální prezentace** (oblečení odpovídající věku, kultuře, pohlaví a náboženství, čistota a osobní hygiena, slušné chování v různých sociálních situacích),
- 7) **schopnosti péče o sebe** (nabytí praktických, emočních a komunikačních schopností potřebných k rostoucí nezávislosti dítěte),
- 8) **zajištění bezpečí** (ochrana dítěte proti fyzickému a psychickému ublížení a jeho ochrana před kontaktem s nebezpečnými osobami a prostředím, sebepoškozováním),
- 9) **citová vřelost** (naplňování emocionálních potřeb dítěte, ujišťování o jeho vlastní hodnotě a pomoc při přijetí vlastní kultury, příp. rasové identity, adekvátní fyzický kontakt, podpora a mazlení s dítětem projevující respekt, oceňování a povzbuzování dítěte, možnost navázání bezpečných, stabilních a emočních vazeb s rodinou),
- 10) **rodinná historie a fungování rodiny** (vliv osob žijících v domácnosti a jejich vztah k dítěti, významné změny v rodině, zkušenosti rodičů z jejich dětství, vztahy sourozenců a dopady na dítě, vztah rodičů žijících odděleně, slabé a silné stránky rodičů, širší rodina dítěte a jejich role ve vztahu k dítěti),
- 11) **bydlení** (vhodné bydlení se základním vybavením odpovídajícím potřebám dítěte a ostatním členům rodiny, tj. voda, topení, základní vybavení kuchyně umožňující vařit, vhodné podmínky pro klidný spánek, zajištění bezpečnosti a sanitární vybavení, celková čistota prostor),
- 12) **zaměstnanost** (posouzení, jak je zaměstnání nebo naopak nezaměstnanost členů domácnosti vnímána ostatními členy rodiny a jaký to má dopad na chod domácnosti a vztahy s dítětem),
- 13) **příjem rodiny** (tj. čistý měsíční příjem rodiny, uplatnění všech druhů sociálních dávek a podpor, zjistit, zda celkový příjem rodiny pokrývá

potřeby všech jejích členů, jakým způsobem rodina hospodaří, jestli má finanční problémy ohrožující dítě),

- 14) **občanské vybavení** (rozsah rodinné integrace či izolace od okolí, kontakt dítěte s vrstevníky, kontakty s přáteli a sociální síť rodiny, vybavení a služby nacházející se v okolí bydliště rodiny včetně jejich dostupnosti, př. primární lékařská péče, mateřská centra, škola, městská doprava, obchody, sportovní a zájmové vyžití, dětská hřiště atd.).

Vytvoření individuálního plánu péče o dítě

Předchozí hodnotící zpráva o situaci v rodině přináší maximální možné množství informací, které pomohou sociálnímu pracovníkovi navrhnout řešení a dále soudou učinit rozhodnutí v nejlepším zájmu dítěte.

Druh a objem sociálních služeb záleží na individuálních potřebách rodiny a jsou jí poskytovány na základě „Individuálního plánu péče o dítě“. Plán bere v úvahu všechna zjištěná fakta a jejich vzájemné vztahy, navrhuje, jak se v blízké budoucnosti bude pracovat s dítětem a jeho rodinou. Plán reflektuje míru a závažnost narušení uspokojování potřeb dítěte a formuluje priority. Zásadním momentem pro vytvoření kvalitního a funkčního plánu je zapojení všech zainteresovaných stran, tj. ve spolupráci s odborníky, rodiči dítěte a dítětem (pokud je to možné), popř. dalšími blízkými lidmi (může se jednat například o případovou či rodinnou konferenci). Východiskem konzultací je vždy nejlepší zájem dítěte, proto jsou veškeré návrhy vždy konzultovány s dítětem a jeho rodinou. Z uvedeného vyplývá podmínka vysoké angažovanosti rodičů, bez které není možné kvalitní práci s rodinou vykonávat.

Zpracování plánu probíhá v několika fázích:

- stanovení cílového stavu situace rodiny, ke kterému jednotlivé dílčí kroky směřují,
- definice kroků, které by mohly vést k vyřešení jednotlivých problémů v rodině,
- sestavení kroků vedoucích ke stanoveným cílům,
- dohoda, jaké kroky, kdo provede a časový úsek předběžně určený pro naplnění cíle, tj. minimální časový úsek, po kterém bude efektivita kroků hodnocena, přičemž jsou domluveny znaky hodnotící tuto efektivitu,
- zhodnocení, zda a které kroky se podařilo uskutečnit, jaké byly výsledky a které kroky zůstaly.

Pracovník při své práci využívá zpracovaný – **„Přehled zařízení poskytujících poradenskou a psychologickou pomoc rodinám s dětmi“**, rozdělený na zařízení dle potřeb klientů:

- **poradny** (př. Poradna pro rodiny a mezilidské vztahy, Centra rodinné terapie, Pedagogicko-psychologická poradny, Rodinné meditace aj.),
- **psychické problémy** (Linka bezpečí, Středisko psychoterapeutických služeb, Dětské krizové centrum, Dětské léčebny, aj.),
- **výchovné problémy** (Středisko výchovné péče, Program „Pět P“, studentské sdružení „Lata“, ambulantní a pobytová oddělení aj.),
- **drogová problematika** (Centrum primární prevence, Centrum komunitních aktivit, Kontaktní centrum, Denní stacionář, Drogově informační centrum, aj.),
- **zdravotní postižení** (Centrum pro zdrav. postižené, Denní stacionář, Středisko pomoci rodinám, Sdružení pro zdravot. postižené aj.),
- **domácí násilí** (Rosa – informační a poradenské centrum pro ženy, Elektra – pomoc ženám zneužitých v dětství, Acorus – obětem domácího násilí aj.),
- **ostatní problémy.**

Dle aktuálních potřeb rodiny je stanoven multidisciplinární tým. Role a úkoly každého člena týmu jsou známy jak členům tak i rodině. Tým pracuje podle předem domluvených pravidel, se kterými všichni souhlasí a dodržují je.

Kritéria plánu:

- 1) **konkrétnost** = plán určuje konkrétní kroky, odpovědnost za jejich realizaci, monitoring a kontrolu. Navazuje na síť odborníků a síť dostupných služeb, uvádí konkrétní detaily,
- 2) **měřitelnost** = po realizaci jednotlivých bodů plánu je možné vyhodnotit jejich dopad a kvalitu,
- 3) **dosažitelnost** = cílů obsažených v plánu je dosaženo v daném čase a za daných možností. Nespolehá se na nedosažitelné zdroje, ale počítá s tím, že se nejlepší dostupné řešení bude hledat,
- 4) **reálnost** = plán odpovídá dané situaci, počítá s dostupnými službami v dostupném čase,
- 5) **časové omezení** = plán je připravený na konkrétní, omezenou dobu. Poté je vyhodnocen a případně připraven další plán.

Role sociálního pracovníka

Je vždy klíčovým sociálním pracovníkem dané rodiny a dítěte, koordinátorem všech příslušných aktivit a jednání a je zodpovědný za koordinaci a realizaci vyhodnocení situace a vytvoření návrhu plánu péče. Sleduje a monitoruje plnění

plánu, koordinuje revizi plánu a vytváření plánu nového podle okolností, jak se vyvíjí situace v rodině a s dítětem.

Proces plánování

V ideálním případě je plán péče vytvořen, jakmile se dítě dostane do kontaktu s pracovníkem OSPOD, a to i když se nejedná přímo o umístění dítěte do jakékoliv formy náhradní rodinné péče. Pokud takový plán z nějakých důvodů neexistuje, je nutné jej začít vytvářet v okamžiku, kdy se začne uvažovat o umístění dítěte mimo rodinu.

Mgr. Klára Vítková Rulíková v. r.
ředitelka odboru rodiny a dávkových systémů